

Gondolatok az 1950-es tábornoki per kapcsán

Dr. Schubert Katalin

százados

A szerző bemutatja a magyar jogrend és hadtörténelem egy sötét időszakát, feltárja az 1950-es évek hadbírószági ügyeit. A tanulmány felvázolja a „Sólyom-ügy” társadalmi és történelmi körülményeit, az ügygel kapcsolatos törvénykezési anomáliákat. Felveti a rehabilitáció ellentmondásosságait is, amelyek az 1990-es években végbement rendszerváltozás után következtek be. A szerző hangsúlyozza, hogy a perek lényege csak a korszakból, a rendszert igazoló ideológiából vezethető le.

The author introduce one of the „dead spots“ of the Hungarian Law- and Military History, it searches the Military court cases of the 1950's. The study drafts the social and historical circumstances of the „Sólyom case” and the problems within the case. Also it mentions the different anomaly of the rehabilitation followe the change of regime in 1990. It helps through the social science to understand the evens in chronological sequence and the reasob - result relation to each other.

A társadalomtudomány elmélete és gyakorlata a ma és a holnap (had)történésze számára nélkülözhetetlenné teszi az interdiszciplináris módszert. Különösen igaz ez arra a korosztályra, amelyik a Kádár-rendszer alatt szocializálódott, s többet foglalkozott a tanulással, olvasással egy-egy vizsgaidőszakban, mint a politikával...Szinte közhely számba megy az a Churchille idézet, mely szerint csak az a statisztika nem hamis, amit ő hamisított. Ugyanakkor E. Babbie szerint: „A statisztikai szignifikációt nem szabad összekeverni a lényegi szignifikációval; ez utóbbi azt jelenti, hogy a megfigyelt kapcsolat erős, fontos, jelentős – olyan, amit érdemes anyunak levélben megírni.”

Az 1950-es tábornok-per történetiségén túl a társadalmi igazságosság *etikai* fogalmához juthatunk el. Az már első sorban a mindenkori katonai elittől függ, hogy él avagy visszaél e tudással. Az etika és a büntetőjog egymáshoz való viszonyában *Bibó István* három problémakört tart fontosnak megvizsgálni, amelyhez e per is tanulságul szolgál:

- *„...miben különbözik egymástól az erkölcsi és a büntetőjogi szabály; milyen megkülönböztető jegyek választják el őket egymástól?*
- *„...milyen viszonyban áll egymással az erkölcsi szabály és a büntetőjog érvényessége, milyen formában érintik egymás érvényességét,...mi a megoldása erkölcs és büntetőjog esetleges összeütközésének?*

– „...miben áll a sajátos és letagadhatatlanul fokozottabb erkölcsi színezet, ami a büntetőjogot a jogrendszer egyéb ágaitól elválasztja?”¹

Ezekre a kérdésekre több szempont miatt érdemes kitérni. Egyrészt – ha létezik egyáltalán ilyen – a történelem hibáiból való tanulás fontossága, másrészt pedig azért, mert többféle összemosás, csúsztatás jelent meg az 1945–50 közötti, de az 1945–1990 közötti társadalomtudományi felfogásban. Még azok is, akik empátiával és a katona szakma/hivatás iránti fogékonysággal bírnak az alábbiak szerint fogalmazznak: „Úgy tűnik, az igazságszolgáltatás az 1990-es ítéletével – a megbékélés és megnyugvás reményében – végleg lezártnak tekinti az ügyet. Véleményem szerint azonban katonai szempontról még nem rendeződött a „Sólyom-ügy”. (kiemelés-S.K.).”²

Bibó István 1938-as (!) tanulmánya a mai napig aktuális a társadalomtudós szemszögéből. Aktualitását az adja, hogy jobbról és balról egyaránt „nem időszerű” a Sólyom-ügy a Magyar Honvédségben, de a szélesebb közvélemény előtt sem.

E téma kapcsán is tovább kell gondolni a rehabilitált tisztek kérdését. Az természetes, hogy „politikai okokból sérelmet szenvedett katonák..., akiket a rendszerváltás óta kérlmük, illetve a különböző társadalmi szervezetek javaslatai alapján a Honvédelmi Minisztérium Rehabilitációs Bizottsága előterjesztésére a Magyar Köztársaság Honvédelmi Minisztere, illetve kezdeményezésére a tábormokok esetében a Magyar Köztársaság Elnöke – figyelembe véve az évek során elszenvedett hátrányos megkülönböztetést – rendfokozatukban rehabilitált.”³ E közel hatezer fő esetében megdöbbentő a tábormokok hiánya! De e számítógépes nyilvántartás már 1995-ben több kételyt ébresztett a „pártpolitikailag független Magyar Honvédség” arculatát tekintve. E kiadvány statisztikai adatai önmagukért beszélnek:

„Statisztikai Adatok

I. Állománykategóriák	Fő
hivatásos	3160
tartalékos	988
sorállományú	128
elhunyt	740
összesen:	5016
II. Jogosultságok	
szolgálati nyugdíj	157
nyugállományú jogok (nem ht.)	68
egyenruha-ellátás és viselés	945
III. Külföldön élő rehabilitált	380 ⁴

1 Bibó István Válogatott tanulmányok. Első kötet 1935–1944. Etika és büntetőjog. Magvető, 1986. 164.old.

2 Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában 1945–1958. Oroszi Antal: A Sólyom-per. BM Történelmi Hivatal, 2001. 162.old.

3 Katonai rehabilitáció 1989–1995. HM Rehabilitációs Bizottsága, 1995. 1. old.

4 I.m. 3.old.

1995 óta e számok változtak (2002-ben állítólag 630–650 fő között van ez az állomány kategória), de abban nincs változás, hogy a demokratikus Magyar Köztársaság honvédelmi miniszterei, politikusai közül érdemi változásra szánták volna el magukat a Súlyom-ügyben. E névjegyzéket 1995. május 1-jén 139 lappal az MH Személyügyi Főnökség szociális és rehabilitációs alosztálya munkatársai állították össze. Igen hasznos forrás a kutató számára, de elgondolkodtató a rosszul értelmezett személyiségi jogok védelme miatti „bizalmas adatkezelési kérelme” a szerkesztőknek: a politikai szándék egyértelmű, de a végrehajtás? Több tanulsággal szolgált S. R. *rehab. alezredes*⁵ bírósági esete. Az 1998 és 2002 közötti polgári kormány igen nagy vehemenciával látott neki az újabb rehabilitálásokhoz. Miközben a Magyar Honvédség haderőreform címen több diplomás, nyelveket beszélő tisztet pályát elhagyására, korrekcióra készítetett, addig a polgári kormány FKGP és FIDESZ-es vezetésű Honvédelmi Minisztériuma *politikai döntés* alapján 1945-től kezdődően köztörvényes bűnözőket is rehabilitált – a jogállami kellékek segédletével. A „nagy nyomulásban „ egyre több lett az „igazi 56-os” – valahogy úgy, mint 1945-ben a „hitleri nácizmus-fasiszmus” elleni szabadságharcos, partizán⁶ (ahogy telt-múlt az idő, úgy növekedett a számuk) S. R. „A külföldön fellelhető dokumentumok felkutatásával. A még élő 56-osok felkeresésével, emlékeik lejegyzésével. A külföldi könyvtárakban található 1956-ra vonatkozó irodalom feldolgozásával” címmel készített egy tanulmányt, melyben többek között a következőket állította:

„...a magyar és német propaganda nem hazug úszítás volt, hanem kőkemény valóság. ...Ekkor, minden előkészület nélkül, váratlanul, október 15-én elhangzott Horthy rádiónyilatkozata, melyben bejelentette, hogy Magyarország leteszi a fegyvert és feltétel nélkül megadja magát a Szovjet Hadseregnek... Ekkor Szálasi Ferenc és a Hungarista Mozgalom vette át a hatalmat és állt élére a bolsevizmus elleni nemzetvédő harcnak, ami egyben Európa védelmét, az európai kultúra védelmét is jelentette az ázsiai barbársággal szemben.” (kiemelés – S.K.)⁷

Jogosan vetődhet fel a kérdés: mi a közös elem az 1950-es tábornok per és egy nyugdíjas történelemtanár/56-os politikai tiszt (százados) között. 1944-ben Súlyom László valós nyugdíjas százados volt, s a magyar katonai nemzeti ellenállás egyik vezetője, 1950-ben 42 éves altábornagyot, a magyar demokratikus honvédség vezérkari főnökét végezték ki, s a mai napig a jogi, etikai rehabilitálása elmaradt, miközben rehabilitáltak olyanokat, akik a nyilasok melletti agitációval tűnnek ki a 21. század elején. Ha a politikai, társadalmi közgondolkodást ebbe az irányba kívánják formálni, akkor Súlyom László mártírhalála, sorsa, tevékenysége változatlanul „nem időszerűvé” válik, a feledés homályába kerül.

5 I.m. 115.old. Itt még „csak” rehab. őrnagy, aki 1995-ben nyugállományú katonákat megillető jogosultságot és egyenruha ellátást és viselési engedélyt kapott.

6 A rehabilitálás kérdéskörét az 1950-es tábornok per esetében nem lehet megkerülni sem jogilag, sem etikailag, sem katonapolitikailag.

7 Szalay Róbert: 1956 Ami a történelemlényvekből kimaradt A forradalom igaz története MET Publishing, 1999. 5.old.

8 E. Babbie: I.m. 504–522.old.

Az útelemzés, az idősor elemzés és az útegyütthetők⁸ fogalmi tisztázása, illetve az 1950-es tábormoki per rekonstrukciójához a levéltári és könyvészeti adatok rendelkezésre állnak, szinte a bőség zavarával szembesül a kutató.⁹ E dolgozat keretében arra keresem a választ, *miért is kell e tragikus sorsú tábormokokkal, egykori elődeinkkel foglalkozni*. A 2002 januárjában mottóul választott idézet¹⁰ most is igaz. A független, a közbejövő és a függő változó¹¹ soha nem volt lineáris egy tisztességes történész számára, gondoljunk csak például a mohácsi csata (1526) és Buda eleste (1541) közötti 15 esztendő magyar, török, illetve európai megítélésére vagy az 1848–49-es forradalmunk és szabadságharcunk értékelésére.

Mind a mai napig olyan „egyszerű” kérdések nincsenek a helyén, mint ki a hős, ki az áruló különböző történelmi korszakainkban? Kiegyezés vagy elvtelen kompromisszum volt az 1867-es Osztrák–Magyar Monarchia? A fejlődés és a haladás „történelmi zsákutcája” a magyar és egyetemes történelemben a 18–20. századok során mind a mai napig vitatott. Sorolhatnám azokat a „vegytisztának” tűnő történelmi kérdéseket, melyek „csak” 200–150 éve osztják meg a közvéleményt, tudósokat.

A kutatásaim előtt is tudtam, hogy a forráskritika igen fontos módszertani eszközöm lesz. Arra azért nem számítottam, hogy az állampolgári jog „józan paraszti” értelmezésén túl az át-és túlpolitizált jogrendszerünk, a „személyiségi jogok”¹² mennyire nehezítik meg e „Puzzle”-játékhoz hasonló alkotó munkát. Mielőtt az összes jogász haragját kivívnám, sietek hozzá tenni, hogy – sajnos – a jogalkotás és a jogértelmezést inkább „álompolgárként”, mint állampolgárként értem.¹³ Az is tiszta sor, hogy politikai érzékenységgel a katonai elit esetében is mindenkor számolnunk kell; különösen igaz ez politikai rendszerváltozások alkalmával. Azt viszont a politikai és a katonai elitnek egyaránt tudomásul kell vennie, hogy a parancsnoki döntéseknél – a legkülönbözőbb szinteken – a beosztásokkal és a rendszerekkel egyenes arányban növekszik a felelősség, a mit-miért-hogyan kérdésekre adandó válasz.

Elgondolás az 1950-es tábormoki per történelmi – politikaelméleti – jogi és szociológiai ok-okozati összefüggéseire:

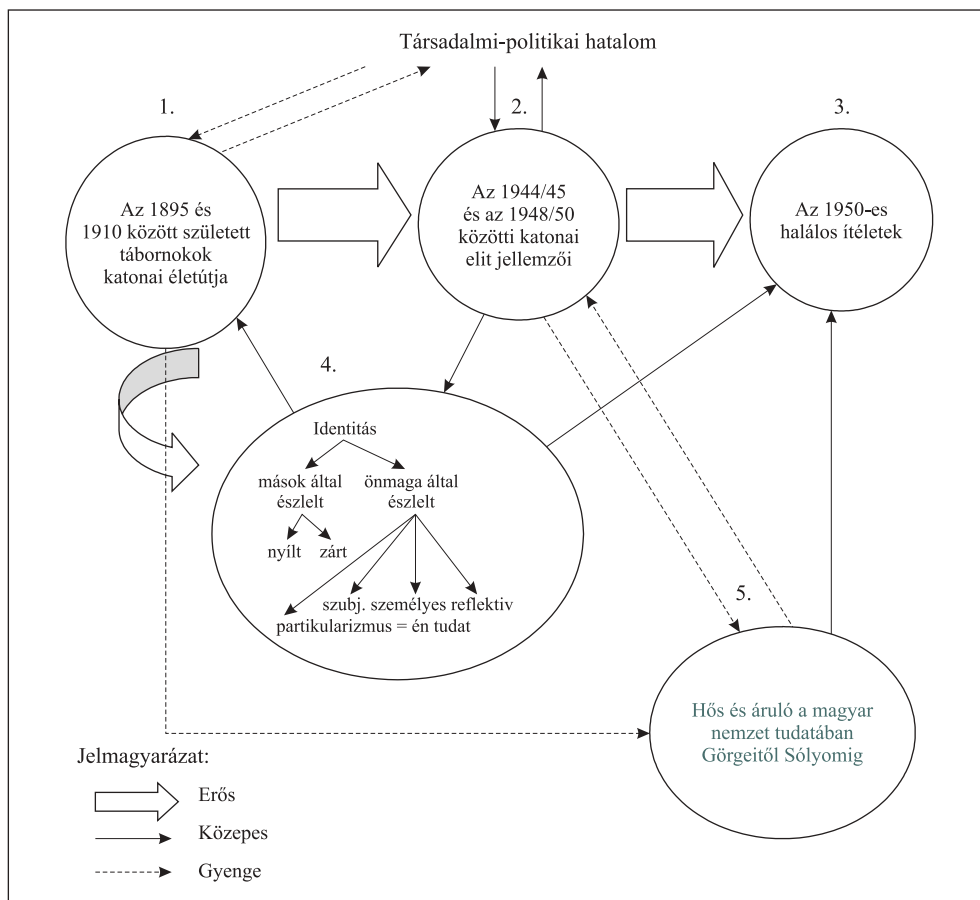
9 U.o.

10 Sólyom Ildikó: „A történelemsértés soha meg nem bocsátható bűncselekmény, mert egy nemzet önbecsülésébe gázol...”

11 E. Babbie: I. m. 504.old.

12 Személyiségi jogok: a személyhez fűződő jogokat a polgári jog védelmezi. Ilyen például a névviselés, a jóhírnévhez való jog, a magánlakás védelme, adatkezelés, adatfeldolgozás, szellemi alkotásokhoz fűződő jogok, a lelkiismereti szabadság, stb.

13 Az a jogrendszer igazságos, amely minden helyzetben lehetőséget ad a jogszerű cselekvésekre. Van, amit nem tehet meg, van, amit nem szabad megtennie – mai törvényhozás feladata. Ezt a gondolatot az 1980-as évek közepétől a jogalkotók (=politikusok) igen sajátosan értelmezik, nem különben a jogalkalmazók.

Megjegyzések a fenti összefüggések értelmezéséhez:

1. A 7 „tábormok” életútja „csak reprezentálja az 1945–1958 (?)¹⁴ közötti egykori Horthy rendszer hadserege hivatásos állományának túlélési lehetőségét a magyar társadalomban.

Ha csak kronológia szabályait vesszük figyelembe, sematizmusba csúszunk át. Ennek igen sok példáját említhetjük az 1990 óta megjelenő publicisztikai példák alapján, illetve ideológiai és hatalmi meg- és elítélések síkján.

„Az emberek... inkább hisznek a szemüknek, mint tapasztalásuknak, mert látni mindenki képes, de kevesen tudnak tapasztalatot szerezni. Mindenki azt látja, milyennek mutatod magad, s csak kevesen értik, milyen vagy valójában; s ezek sem merészelnék a többség véleménye ellen szólni; akiket az állam tekintélye pártol.”¹⁵

14 A kronológia újraértelmezése abból a szempontból szükséges, hogy az 1945 és 1958 közötti magyar joggyakorlat többször is változott, ahogyan a politikai rendszeren belül a hatalom is.

15 Machiavelli: A fejedelem. Magyar helikon, 1964. 90.old.

2. Az 1–2–3 kördiagram mint független változó – közbejövő változó – függő változó kapcsolat értelmezésénél figyelembe lehet és kell venni, hogy

- nem minden 1890/1910 között született horthysta hivatásos tisztet akasztottak fel;
- nem minden vezérkari tiszt jutott el a katonai elitbe 1945 után (igazoló eljárások, hadifogság, egészséges és egészségtelen karrierizmus örök jellemzői, stb.).

Az 1944/45 előtti tisztek közül kevesen lettek baloldaliak (FGKP, NPP, SZDP, MKP), de a kommunisták között sokkal határozottabban kereste a Rákosi–Gerő–Révai–Farkas „moszkovita” pártvezetés az ellenséget. A magyar nép érdekeit néző katonai elit „kettős tudata” Király Béla sorsán keresztül is nyomon követhető. Az 1945–58 közötti katonai elit tragédiája szerves része az adott korszak politikai elit tragédiájának, törvényszerű cseréjének. Valamennyien ismerjük a különböző tanulságos állatmeséket. A róka és az oroszlan ötvözetét igényli a mindenkori vezérkari főnök, mert az oroszlan tehetetlen a hurokkal, a róka a farkassal szemben. A politikus a farkas és a hurok együtt, míg a katona békében róka, háborúban oroszlan.¹⁶ A szociológiai szakirodalom a független és függő változó megkülönböztetését éppen azért javasolja, mert „az egyik változó értékeit a más változó értékei okozzák, tehát elengedhetetlen a független és függő változók megkülönböztetése.”¹⁷

1–3–4–5. Sólyom Lászlóék születése, katonai pályája és haláluk között az oksági kapcsolatot Magyarország társadalmi-külpolitikai és belpolitikai helyzete mellett determinálta a partikularizmus, illetve a hős és az áruló változó is. Az életutak tragikus végéhez, a halálos ítélethez nem volt feltétlenül szükséges „követelmény” a partikularizmus, a hős–áruló-tudat.

A katonai elit és a hatalom változásai mindenkor összefüggenek: a politikai elitet váltását alapvetően követi.¹⁸ Persze az nem mindegy, hogy 40–60 éves emberek nyugállományba vagy akasztófára, börtönbe kerülnek! Az 1944/48 közötti politikai rendszerváltás szinte egyedülállóan cserélte le drasztikusan Kelet-Közép-Európában a demokratikus Magyar Honvédség vezetőit.

Bár divat manapság sematikusan kezelni az 1945–1989/90 közötti politikai rendszert, s szélsőségesen meg- és elítélni a Magyar Néphadsereget. Tényszerűen azonban még 1956 katonai történéseit sem dolgozták fel sem a politika-, sem a hadtörténetészek.¹⁹

2. Az 1933–1945 közötti magyar bel-külpolitikáról már sokat tudunk. Itt és most az alábbi idézettel az ún. „közbejövő változó” szociológiai fogalmát kívánom felvilágitani:

---

16 V.ö.: E.Babbie: I.m. 88. old.

17 E. Babbie: 504.old.

18 A magyar katonai elit 1980-as évek közepén a Varsói Szerződés (VSZ) Magyar Néphadseregében alezredesti, ezredesti rendfokozattal ezred-hadosztály szintű parancsnoki állomány tagja volt. Mára a Magyar Honvédség angol nyelvű tudásával is rendelkező tábormoki kar nagy százalékban belőlük áll.

19 Dr. Horváth Miklós alezredesti hadtörténetész írásai Maléter Pálra és „csak” 1956-ra, Dr. Markó György és a BM Történeti Hivatal munkatársai több konferencia és könyv szerzői pótolták e hiányosságokat.

„A bolsevizmusnak az egész világon egységes, az internationalizmus alapján vezetett, céltudatosan és fegyelmetten működő propaganda apparátusa és szervezete ellen, csakis hasonlóan internationalista alapra támaszkodó, egységesen vezetett és fegyelmetten, anyagi eszközökkel szintén rendelkező szervezet működhetik sikeresen.

...A nemzeti hadseregnek első és főfeladata az országnak úgy belső, mint külső ellenség elleni megvédése.

...A belső bolsevizmus általánosságban az egész társadalmat aknázza alá, de legfőképpen – mint mindenütt – az állam alappilléreit, a fegyveres erőt támadja meg. Magyarország léte és az anarchia elkerülése függ attól, vajon kiállja-e a próbát a Nemzeti Hadsereg vagy sem? Ezért az egész ország, az egész világ, jelen és jövő nemzedéke csak engem, mint Honvédelmi Minisztert fog felelőssé tenni. Nekem tehát meg kell lennie az eszköznek, melynek segítségével a reám rótt sorsdöntő feladatnak meg is tudok felelni;...²⁰

Ha szétválasztjuk az 1938–58 közötti hadtörténelmet háború előtti és háború utáni korszakra, akkor témánk szempontjából különösen izgalmas korszak az 1941/44, az 1945/48, illetve az 1953/56 közötti időszak politikatörténete. A Sólyom-per tagjainak életútja egy átlagos magyar fiatal, jól képzett honvédtiszt pályát takart a 40-es évek elején: katonai középiskola, Ludovika Akadémia, csapatszolgálat, vezérkari akadémia, külszolgálat olasz, francia területen. A Horthy-rendszer jellegéből adódóan a magyar társadalom „kényszerpályán” egyre jobban sodródik bele a második világháborúba a Mussolini, illetve Hitler vezetete fasiszta-náci koalíció oldalán. E fiatal tiszték „Network-pozícióik”-ból²¹ adódóan „atipikus” pályát futottak be a korabeli átlag katonatisztekhez képest. Talán hihetetlennek tűnik ma az a határtalan gyűlölet és indulat, amely az utóéletét jelenti a Sólyom-pernek...

A kutató a pozitív és negatív indulatokat, érzelmeket megértve a tényekre és az összefüggésekre koncentrál. Egyre fontosabbá válik, hogy a katona szemszögéből tisztázzuk: miért igen és miért nem tehető felelőssé az a katonai elit, amelyik 1948–1950 között a szocialistává váló Magyar Néphadsereg pályakezdő katonájaként indult a pályán, másrészt a mai katonai és (politikai) eliten viszont számon lehet és KELL kérni azt a kötelező főhajtást, amely a mártíroknak kijár.

A Sólyom-per megértését is segítheti az 1894-es születésű *Újszászy István*, „a titokzatos tábornok”²² sorsa, máig tisztázatlan életútja: „Újszászy október 15-e után (1944-ről van szó! – megj. S.K.) a svéd követségen keresett menedéket. 1945 januárjában a szovjet állambiztonsági hatóság fogságába került. Sorsa ezután sűrű ködbevész. ...Bizonyos, hogy 1946-ban vagy 1947-ben visszaszállították Budapestre. Itt a magyar állambiztonsági szervek „Fekete Iván” fedőnéven tartották őrizetben. Újszászy részletesen beszámolt Péter Gábornak a VKF 2. és az ÁVH felépítéséről, működéséről, módszereiről, mondhatni rendszeres szemináriumokat tartott neki, a kialakuló ÁVH vezetőjének a kémkedésről és a kémelhárításról. Az is bizonyos, hogy 1948.

20 Soos Károly honvédelmi miniszter 1920. május 3-án elküldött tervezete Dömötör Mihály belügyminiszternek. Idézi Beránné Nemes Éva – Hollós Ervin: Megfigyelés alatt... Dokumentumok a horthysta titkosrendőrség működéséből 1920–1944. Akadémiai Kiadó, 1977. 41–42.old.

21 Érdekérvenyesítési képességeiket makro-mezo-mikró szintű kapcsolataik alapján a Horthy-rendszer bal-balközép oldalán találjuk: családi-rokonsági, baráti-ismerősi, egyéb szervezeti millió tekintetében.

22 Lásd Sipos Péter írását a História 2002/2. 28–29.old.

szepember 10-én még életben volt. Ezen a napon ugyanis levélben köszönte meg Péternek az ajándékba kapott szép nyakkendőt. Kifejezte továbbá háláját „korrekt, előzékeny és szívélyes magatartásáért”. Hangsúlyozta, hogy nem könnyű szívvel válik meg Pétertől, és szeretne vele együtt dolgozni. Levele végén Újszászy nyugtalan-ságának és bizonytalanságának adott hangot „jövője és szabadsága” tekintetében.²³

E történetnek is több érdekes és maig tisztázatlan szála van. Azt tudjuk, hogy 1943. január 1-jével Újszászy István vezérőrnagy vezetésével felállt az Államvédelmi Központ, melynek célja az volt, hogy „...az ország rendjét és a honvédelem érdekeit egyaránt veszélyeztető jelenségek leküzdésére... a m. kir. Belügyminisztérium keretében... az állam-biztonsági és honvédelmi érdekek védelmére irányuló tevékenységeket egy síkon összefoglalja és a polgári és katonai szerveknek... tevékenységét átfogó, egységes szempontok szerint irányítja.”²⁴

Azt is tudjuk, hogy az 1944-es katonai nemzeti ellenállás történetében Kudar Lajos csendőr ezredes mellett az egyik kulcs szerepet a tábormok látta el.²⁵

Az viszont a mai napig nem tisztázott hol és hogyan halt meg. Egyes kutatók szerint „erőszakos halál” lett a sorsa.²⁶ Mások szerint önkézzel vetett véget, illetve Péter Gáborék végeztek vele. Ez utóbbi a legkevésbé valószínű, hiszen 1946/47-ig a szovjetek „vendégszeretetét élvezte” (!). Karády Katalinhoz fűződő viszonya miatt a tábormok körüli misztifikáció és politikai hevület a mai napig nehéz helyzetbe hozza az 1945–50 közötti korszakkal foglalkozókat.²⁷

Az 1950-es ítélet nem rekonstruálható anélkül, hogy ne vizsgálánk az 1938–1958 közötti magyar köztörténelmen belül a jog- és a hadtörténelmet. Ha ezt a 20 esztendő szétválasztjuk a második világháború előtti és utáni korszakra, illetve az 1945–1956 közötti időszakra, akkor nem meglepő az a konklúzió, mely szerint a hatalomváltás természetes velejárója a katonai elit cseréjének e drasztikus változata. „Az egykori Magyar királyi Honvédség, majd a Magyar Néphadsereg tisztikara ellen 1945–1958 között lefolytatott perekről mind a tények, mind az elemzések szintjén rendkívül hiányos ismeretekkel rendelkezünk.”²⁸

A jogállam kellékei –Montesquie óta– a hatalom elválasztásának kifejezői. Igen sajátosan alakult Magyarországon az ügyészség, a bíróság és a végrehajtó hatalom önállósága az elmúlt ötven esztendő alatt. Az 1871. évi XXXIII. tv., az 1896. évi XXXIII. tv. 1951-ig hatályos volt az (állam)ügyészség, illetve a (korona)ügyészség feladatát tekintve. Ennek értelmében az ügyészség Magyarországon az egységesen felépített, a bíróságtól független és a mindenkori igazságügy miniszternek rendelődött alá. Az ál-

23 U.o.

24 Beránné Nemes Éva – Hollós Ervin: I.m. 377.old.

25 Erről is szó volt a Mikó-konferencián 1994-ben Dr. Gazsi József előadásában. Sólyom László és Mikó Zoltán – valószínűleg – kapcsolatban állt a tábormokkal.

26 Lásd Sipos tanulmányt a Históriaiban.

27 A történész számára bármely módon tetszetős az újságíró, filmrendező nézőpontja a levéltári forrásokhoz kell ragaszkodnia, még akkor is, ha ezek az írott források politikai kurzusoktól függően hol elvesznek, hol előkerülnek.

28 Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában 1945–58. Tanulmányok a fegyveres testületek tagjai elleni megtorlásokról a hidegháború időszakában. Szerk.: Okváth Imre Történelmi Hivatal, 2001. 173. old.

lam érdekeit képviselte mint közvádoló. Hatásköre a büntetőeljárás mindhárom szakára kiterjedt.

Az 1949. évi XX. tv., az első magyar írott alkotmány az ügyészi szervezetet az Országgyűlés alá rendelte. Az 1953. évi 13. törvényerejű rendelet, majd az 1959. évi 9. törvényerejű rendelet és az 1972. évi V. tv. szabályozta az ügyészség feladatát és hatásköreit.²⁹ Az ügyészi szervezet 1953-ban vált el az Igazságügyi minisztériumtól, s akkor szűnt meg a katonai ügyészi szervezet különállósága is, amely beolvadt az egységes ügyészi szervezetbe, a katonai főügyész pedig a legfőbb ügyész egyik helyettese lett. Az 1989. évi alkotmánymódosítás és az azon év végén megszületett ügyészségi törvénymódosítás az ügyészség államjogi helyzetét és feladatait nem érintette, az alkotmányban elvégzett módosítások pontosabbá tették feladatainak meghatározását. A Magyar Köztársaság Alkotmányának XI. fejezete rendelkezik az ügyészségről. E szerint a mai ügyészi szervezet az Országgyűlésnek alárendelt állami szerv. A végrehajtó hatalomtól független, sajátos hatáskörű állami szervezet.³⁰

A bíróságok esetében is nyomon követhető a kontinuitás mellett a zavarodottság is. A katonai bíróságok a hadsereg szervezetén belül hol önálló hadrendi elemként működtek, hol katonai tanácsként. Más szabályok szerint működtek a népbíróságok, ahol nem minden esetben szakvégzett jogászok mondták ki az ítéletet. A már említett 1949. évi Alkotmányunk X. fejezete foglalkozik a bíróság szervezetével, a bíróságok igazgatásával. A jogalkotók 1989 óta többször módosították a bírák jogállását, s szervezetüknek vezetését, irányítását. Jelenleg új elem az Alkotmánybíróság, az ún. ombudsman feladatairól szóló fejezet, valamint az ún. nemzetközi bíróságok egyre nagyobb szerepköre.³¹

Az 1954, 1956, 1962, 1968 ún. *rehabilitálási* a „megélt szocializmus” rendszeréből adódóan 1990-ig sem ténszerűen, sem elemzések szintjén nem hozhatott egyértelmű állásfoglalást. Egyet kell értenünk Zsitnyányi Ildikóval, aki szerint:

„Az 1945 után lefolytatott katonai perek lényege...csak magából a korszakból, a rendszert igazoló sztálini ideológiából érthető meg. Ezen eljárások célja az éppen aktuális „ellenség” felszámolása volt, de az érvok során egyre inkább körvonalazódó valódi szándékban tetten érhető a hatalom következetessége: elsősorban azokat a potenciális ellenfeleket kiiktatni a tisztikarból, akik származásuk, képzettségük, ismereteik révén kétségbe vonhatták a kommunista diktatúra létjogosultságát.”³²

Nem független, de nem is lineárisan függő az ún. *partikularizmus* kérdése. A mai és a holnapi tisztok előtt viszont nehezen érthető mit is kell érteni a „bölcsek köve”, a

29 Az ún. szocialista jogrendszer egyik sajátossága a törvény helyett törvényerejű rendelet alkotása. A *törvény* az államhatalomtól felállított kötelező erejű írott szabály, amely a társadalom életének valamely viszonylatában meghatározza az állam polgárainak jogait és kötelességeit. A *törvényerejű rendelet* a törvénnyel egyenlő hatályú jogszabály, amelyet a végrehajtó hatalom ad ki. Az államhatalom legfelsőbb szerve helyett, annak nevében adják ki.

30 A 90-es évek reformkísérletei azt célozták meg, hogy az ügyészség a *napi politikától és a parlamenti erőviszonyoktól függetlenül végezze tevékenységét.*

31 Természetesen a nemzetközi bíróságok (Strasburg, Hága, stb.) ítéletei a hazai joggyakorlat számára nem kötelező.

32 Katonai perek... 173.old.

„tudásomban, mint egyedüli üdvözítőben való hit” megfogalmazáson. Az egyik oldalról úgy közelíthető meg, ahogyan már Machiavelli is megtette, amikor a tanácsadókról elmélkedett:

„A fejedelem eszes voltát elsősorban az dicséri, kik vannak körülötte; és ha ezek alkalmasak és hűségesek, mindig bölcsnek tarthatjuk a fejedelmet, hiszen ki tudta ismerni őket és meg tudta tartani hűségüket. Ám ha nem ilyenek, mindig rossz véleményel lehetünk felőle, mivel az első hibát éppen ebben a választásban ejti.”³³

A másik fontos szempont, s talán a nehezebben érthető megközelítés a már említett nemzeti katonai ellenállás történetéből vezethető le: a hitleri ideológiával, a horthysta rendszer hadseregével egykoron egyszer már szembeforduló fiatal tiszteket – paradox módon – az új hatalom bizalmatlanul fogadta.³⁴

Különösen fontos a jövő szempontjából azt az egyszerű igazságot látni, amely szerint a katona és a politikus között az irányítás és a vezetés szempontjából más-más helyzetben van a mindenkori vezérkari főnök és a miniszterelnök, honvédelmi miniszter. Erre történeti példa Werth Henrik (VKF) és Teleki Pál konfliktusa ugyanúgy, mint Rákosi Mátyás és Sólyom László feszült viszonya, vagy Veres Péter honvédelmi miniszter és Sólyom László nem felhőtlen kapcsolata. A demokratikus viszonyok szerint négy évente változó politikusok mellett igen fontos a hadsereg vezetőinek legitimitációja, mely ugyan partikuláris érdek, ha belső kommunikáció szabályai szerint nézzük, nem is olyan egyszerű megfelelni 1989 óta a Magyar Honvédség Vezérkari Főnökeinek a változó politikusi követelményeknek...

A *hős és az áruló* a magyar nemzettudatban olyan problémaként jelentkezik, mely részben a partikularizmusból következik, de hatása van az 1950-es ítéletre is. Ha csak a Rákóczi szabadságharc óta vizsgálánk e problémakört meg, akkor is egyértelmű lenne az ideológiai, politikai zavarodottság. 1711-től szinte folyamatosan vetődik fel a hős és az áruló kérdése. Különböző korszakok váltogatják egymást 1950-ig (akár napjainkig is hozható példa), s nevezik meg, „keresztelik át” nemcsak a katonát, de a politikusokat is – a hatalom, az ideológia igényei szerint – árulókból hősöké, majd fordítva.³⁵

Nem csitul Görgei megítélése körül sem a szűkebb és tágabb közvélemény „legendagyártó” képessége sem. Erre néhány példa:

*„Verd meg Isten azt a Görgeit,
Még ahová temetik is;
Ebek nyalják fel a véréit,
Mért adta fel a magyarok elejét.”³⁶*

33 Machiavelli: I. m. 115.old.

34 Az ún. Mikó-ügy történeti feldolgozásánál erre utaltunk 1995-ös konferenciánkon, melynek szerkesztett anyaga az Új Honvédségi Szemle Külön füzeteként olvasható (1996/3.)

35 Ez a „nemes” hagyomány napjainkig tart, és önálló dolgozat témája lehetne: miért is mindig a katona az áruló a magyar történelemben és a politikus a hős vagy áldozat? A Magyar Néphadseregből Magyar Honvédséggé változó tiszti állomány mai és jövőbeli megítéléséhez „vegytiszta” történelmi tudatunk még nem alakulhatott ki. A Kossuth–Görgei ellentét és Rákosi–Sólyom ellentét hasonlósága mellett – természetesen – több eltérő vonás is található. Egy nemzet történelmi tudata lassan, de szintén változik.

36 Kálmány Lajos: Történeti énekek és katonadalok. Budapest, 1952.

„Görgei áruló volt kérem, mert ha nem lett volna, hát őt akasztják elsőnek Aradon. De nem akasztották.”³⁷

Kossuth és Görgei ellentmondó viszonyában nemcsak az 1848/49 forradalom és szabadságharc, a kiegyezés politikai megítélése okozza a gondot, hanem az itthon maradt, a fel nem akasztott tábornok és az emigrációban történelmet átíró politikus ellentéte szintén sajátos hagyományt teremtett. De legalább ilyen fontos kérdés az aradi tábornokok és Görgei viszonya 1849. október 6. után. Az 1950-es tábornok-per teljesebb megértéséhez segítséget adott a Görgei és Kossuth együttműködés és ellentét. A centenáriumi (1949) alkalmából a hatalom teljes és kizárólagos birtokában Farkas Mihály és Sólyom László ellentéte mellett a kivégzett Pálffy-Österreicher György és a még élő Sólyom László altábornagy kapcsolata ugyanúgy kikövetkeztethető, mint Sólyom Lászlóné és Kosáry Domonkos pengeváltása a legúttóbbi rendszerváltó éveink során.³⁸ Talán nem véletlen, hogy éppen halála előtt egy esztendővel maga Sólyom László – a politikai hatalom ideológiai elvárásának megfelelően – mint a demokratikus magyar hadsereg vezérkari főnöke egy előadáson a következőket mondja:

„Görgei csak érvényesülése szempontjából nézi az embereket és a dolgokat... Az a szokása, hogy a politikai vezetőket alárendeltjei előtt metsző szarkazmussal unos-untalan becsmérle és az ilyen beszédeket alárendeltjei részéről is szívesen hallgatja. Görgei nem képes követni Kossuth szárnyalását...”³⁹

A Görgei-ellenes vádak száz esztendő alatt fokozatosan módosultak: tarthatatlanná vált ugyan a „pénzért való árulás” vádja, de megmaradtak a móri csata, a váci proklamáció, a felvidéki hadjárat („a kormányt fedezetlenül hagyta”), Buda ostroma, az orosz tárgyalások, a debreceni csata („Nagysándort szándékosan elhagyta”), s a fegyverletétel mellett a kérdés: miért nem lőtte főbe magát.⁴⁰ Sólyom László altábornagy, a demokratikus Magyar Honvédség vezérkari főnöke tisztességgel készült 1949-ben mint tudós katona egy előadásra. Lehet, hogy a Görgei-kérdésben nem volt olyan okos, mint Dr. Kosáry Domokos 1936-ban, de vezérkari főnökként, pár hónappal a Rajk-Pálffy-per után nem volt más választása, mint a proletárdiktatúra „első számú főkatonája” hűségéről biztosítani a hatalmat. Czikhart Nóra, özvegye szerint Magyarország érdekeit, s azon belül az általa demokratikusnak vélt szocialista Magyar Honvédség érdekében szolgált. Számára az öngyilkosság sem adódott lehetőségként meg 1950-ben. Mindaz, ami e per „utóéletet” takarja nem más, mint – mind a nemzetközi, mind a hazai jog- és hatalomtörténetében – egy példanélküli tragikus eseménysorozat.⁴¹

37 Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc továbbélése népünk hagyományában. József Attila Gimnázium Ózd, é. n. 34. Zempléni gyűjtés.

38 Erről bővebben Sólyom Ildikó írásaiból tájékozódhatunk, valamint harmadik könyvéből, mely igen részletesen taglalja Sólyom László és Pálffy György megromlott barátságán túl az 1945–50 közötti eseményeket és a tábornok per napjainkig tartó „utóéletét”.

39 Sólyom László: A váci kiáltvány. Honvéd, 1948. 36–50.old.

40 V.ö.: Kosáry Domokos: A Görgey-kérdés és története. Budapest, 1936.

41 Lásd Dr. Simon Sándor altábornagy utolsó interjúját Új Honvédségi Szemle, 2001/8. 48–56.old., ahol a politika, a jog és az erkölcs „sandaságáról” is szól, amikor az 1950-től napjainkig tartó hadtörténetről beszélt.

Schmidt Mária történész állítja: „A második világháború után újra Németországot és csatlós országait marasztalták el az új világháború kirobbanásáért. Erkölcsi, politikai és gazdasági felelősségvállalásra kötelezték őket, és gondoskodtak arról – sőt a mai napig is gondoskodnak –, hogy mind egyéni, mind pedig kollektív vonatkozásban megtörténjék felelősségrevonásuk és megbüntetésük.

„A náci Németország és elmarasztalt szövetségesei felelősségre vonását célzó törvények semmibe vették azt az általános jogelvet, hogy a büntetőjognak nem lehet visszamenőleges hatálya.”⁴²

Merész vállalkozás, amikor a történész a politika területére megy. Így volt ez Szekfű Gyula – Hómann Bálint vagy Kosáry Domokos esetében is. Az értelmiségi életforma, életvitel igényelné is, meg nem is a politikusi szerepkört egy természetes társadalmi fejlődés során. Magyarország a polgári demokráciát igen megkésettén kezdte el a 20. század utolsó évtizedeiben. Törvényszerű is, meg nem is, hogy a nemzeti érzés és a birodalmi igények reálpolitikáját a politikusnak össze kell tudni egyeztetni, míg a történész, a tudós az alkotó munka csöndjét választhatja. A hadsereg mindenkori parancsnoka, vezérkari főnöke ennél jóval szűkebb közegebe működhet, kisebb a választási területe.

Az 1950-es tábornok per rekonstruálásában – eredeti források hiányában – a történetiség segítségével az útelemzés oksági modell segít a ténytudás túl a független és közbejövő változókat felmutatni, hogy egyértelmű legyen az oksági összefüggés. Ugyanakkor nem téveszthetjük szem elől a holnap katonáját sem, akinek már egy demokratikus játéktérben adatik meg szakmájának, hivatásának gyakorlása. Ebben a múlt minél tökéletesebb ismerete segíthet, még akkor is, ha tudjuk, hogy nem mindig választható meg az út, amelyen haladni lehet...

---

42 Schmidt Mária: Diktatúrák ördögsekerén Magvető, 1998. A kötetet lektorálta Szerencsés Károly.